

UDK 811.163.4*3'373.45

DOI: 10.33669/KJ2019-30-14

rad primljen: 11. 12. 2019.

rad prihvaćen: 24. 12. 2019.

PREGLEDNI RAD

ELVIR MUSIĆ

Dr. sc., Tuzla, BiH
elvirmusic@hotmail.com

ETIMOLOGIJA NEKIH OPĆEUPOTREBNIH PERSIZAMA U BOSANSKOM JEZIKU

Sažetak: Autor u radu etimologizira lekseme iz perzijskoga jezika, prikazujući općeupotrebne persizme u bosanskoj onomastici. Naravno, etimologija prikazanih primjera persizama odnosi se na leksiku prisutnu u bosanskim govorima, što je i čini općeupotrebnom. Bosanski jezik je iznimno bogat riječima iz drugih jezika, a posebice iz orijentalnih jezika (arapskoga, turskoga i perzijskog) te autor rad posvećuje leksemima koje uključuju prilagođenice i posuđenice iz perzijskoga jezika. U prvom se redu nastojalo utvrditi za koje persizme inkorporirane u bosanski jezik je moguće utvrditi najtemeljiti etimološki slijed te potom leksiku bosanskog jezika obogatiti značenjima etimološkim slijedom predstavljenih persizama zabilježenim u jezicima iz porodice iranskih jezika čijim nasljednikom perzijski jezik jeste.

Ključne riječi: etimologija, bosanski jezik, perzijski jezik, onomastika

Uvod

Novoperzijski jezik, kao jedan od glavnih nasljednika službenih jezika brojnih carstava i imperija koje su tokom minula tri milenija upravljale velikim geografskim prostranstvima i prostirale se različitim civilizacijskim krugovima, uticao je na razne jezike. Najevidentniji uticaj je ostvaren na leksikografskoj ravni zbog čega prisustvo riječi perzijskog porijekla, odnosno persizama, u arapskom, turskom, kurdskom, paštunskom, urdu, kineskom, engleskom te bosanskom, srpskom i hrvatskom jeziku ne predstavlja novinu. Analiza sadržaja Škaljićevog, Jahićevog i Isakovićevog rječnika će nam pokazati da je u bosanskom jeziku aktivno prisutno između 700 i 900 ugošćenica i prilagodbenica perzijskog porijekla; pri čemu ugošćenicama smatramo lekseme koje su u bosanski ušle u svojoj izvornoj formi, a prilagodbenicama lekseme koje su u procesu ulaska u ovaj jezik pretrpjele određene prilagodbe fonološkom ili morfološkom sistemu bosanskoga jezika.

Persizmi su prisutni na raznim poljima bosanske leksike, koju možemo kategorizirati onomastički (*fitonimi, antroponimi, ojkonomimi, hidronimi...*). S obzirom na to da su ovakve riječi svrstavane uglavnom među turcizme i promatrane kroz prizmu kulturološke interakcije u vrijeme osmanske uprave u balkanskim zemljama, desetljećima im nije pružana odgovarajuća istraživačka pažnja.

Novija istraživanja bosanskohercegovačkih iranista persizme ponovo vraćaju u sferu akademskog propitivanja, analize raznih teorija o njihovom prispjeću u bosanski i aktualiziraju samo pitanje njihove aktivne upotrebe u bosanskom. U ovom radu je prezentiran etimološki obrazac osmišljen s namjerom da istraživače potakne na dodatna etimološka, akcentološka i semantička istraživanja, ali i istraživanja vezana za historijske kontakte bosanskog jezika s iranskim jezicima; posebice s novoperzijskim kao jezikom književnosti u doba osmanske uprave u Bosni i Hercegovini. Veliki doprinos definiranju statusa persizama u govoru naroda bivše Jugoslavije dala je Žana Akopdžanjan (2010), da bi Đenita Haverić i Amela Šehović (2017) sedam godina kasnije, studijom koja je obuhvatila 1.808

osnovnih riječi i izvedenica (842 osnovne riječi), postavile kvalitetne temelje za daljnja etimološka istraživanja vezana za persizme u bosanskom jeziku. Haverić i Šehović su za većinu zabilježenih riječi navele njihov oblik u osmanskome kao jeziku prenosiocu i novoperzijskom kao jeziku davaocu. Ovaj rad predstavlja pokušaj da se načini etimološki korak dalje i predstavi proces na koncu kojeg su riječi perzijskog porijekla u bosanskom jeziku formirane u obliku koji je u upotrebi u novoperzijskom iz kojeg su stigle u bosanski.

Etimologija općepotrebni persizama u bosanskom jeziku

U izdvojenim primjerima frekventne bosanske leksike perzijskog porijekla dajemo etimološku sliku analizom podataka iz klasične iranističke literature (up. Farahvašī 1381/2002; Rezāyī 1384/2005, itd.), potkrijepljene uvidima zapadnih proučavalaca ove problematike (Justi 1895; MacKenzie 1971; Horn 1974. i dr.) te podacima domaćih proučavalaca (Škaljić 1989; Moker – Haverić 2010. i Haverić – Šehović 2017). Posebno smo kao općepotrebne lekseme izdvojili fitonime i antroponime, čijoj analizi prethodi analiza drugih primjera leksema koji se odnose na naš svakodnevni život.

Ahar “staja, štala” < np.¹ āḥor (آخور) “staja, jasle” → pahl. avxur || avxvar “staja” (Horn 1974: 4), a MacKenzie u pahlavidskom bilježi i oblik āxwarr (1971: 14) → awest. avōxvarena- “staja” (Horn 1974: 4).

Ašicare “otvoreno, jasno, javno” < osm. tur. ašikâr (اشكار) → np. āš(e)kārâ (اشكار) “jasno, očito, otvoreno, javno” → pahl. āškâarak || āškârāk → awest. *āviškâra- od korijena āviš “jasno, očigledno” → altir. āviš “jasno, očigledno” (Horn 1974: 8).

Avaz “glas” < osm. tur. avaz (آواز) → np. āwâz (آواز) “1. glas, zvuk 2. pjevanje 3. melodija, pjesma 4. vapaj, krik” → pahl. āvāğ || āvāč || āwâz (MacKenzie 1971: 13) “glas” → awest.

¹ Skraćenice u radu: *osm. tur.* (osmanski turski), *np.* (novoperzijski), *pahl.* (pahlavidski), *altipahl.* (staropahlavidski), *awest.* (avesta), *altpers.* (staroperzijski), *altir.* (staroiranski).

āvač- “glas” → altir. ā + √vač- “glas”. Iz korijena ove lekseme u novoperzijskom nastale su i lekseme vāğ (واج) “fonem” i āvā (آوا) “glas”.

Aždaha “čudovište”² < np. aždahā (اژدها) || aždarhā (اژدها) “zmaj, aždaha” → pahl. ažē dahāk [až “zmija” + dahāk “krvolok”] (MacKenzie 1971: 23) → awest. ažiš dahakō [slož. aži- “zmija” + dahākō “krvoločno”] → altir. áhi- “zmija” (Horn 1974: 13).

Baba “otac, tata” < osm. tur. baba (بابا) “otac, poštovana starija osoba” → np. bābā (بابا) “otac, djed” → pahl. pāpak “otac, djed, religijska titula ekvivalent kršćanskom otac kao terminološkom sinonimu za svešteno lice”.

Bašta / bašča “vrt” < osm. tur. bāğçe (باغچه) “bašta” → np. bāğ (باغ) “vrt, bašta, parcela obradivog zemljišta” → pahl. bāg “vrt” → awest. vjerovatno bāga- → altir. bhāgá- “dio zemljišta” (MacKenzie 1971: 16; Horn 1974: 39). Bašta / bašča u bosanskom je vjerovatno novoperzijski deminutiv koji nastaje kombinacijom imenice bāğ “vrt” + sufiksa tvorbenika deminutiva “-če” → bāğče (باغچه) “mali vrt”.

Brat “sin od istog oca i iste majke” < osm. tur. birader (برادر) → np. barādar (برادر) “brat” → pahl. brātar || brāt “brat” → awest. brātar-; altpers. brātar- “brat” → altir. bhrātar- “brat” (Horn 1974: 45).

Čehra “lice, izgled lica, fizionomija” (Škaljić 1989: 167) < osm. tur. çehre (چهره) → np. çehre (چهره) “lice, fizionomija” → pahl. čitrē || čihr, čihrak “lice” (MacKenzie 1971: 22) → altpers. čithra “lice, porijeklo” → awest. čithra- → altir. čitrá- “lice, svijetao” (Horn 1974: 101).

Čekić “vrsta zanatlijske alatke” < np. čakoš (چکوش) “čekić, bat, malj” → awest. čakušam “čekić”.

Čoban “pastir” < osm. tur. çoban (چوبان) “pastir” → np. čübān / čupān (چوبان / چوپان) “pastir” → pahl. špān “pastir, čoban” → awest. *fšu.pāna- (Horn 1974: 171).

² Provjera značenja u bosanskom jeziku: Moker – Haverić 2010.

Derman “spas, lijek, pomoć” (Škaljić 1989: 212) < osm. tur. *dermān* (درمان) “lijek” → np. *darmān* (درمان) “1. liječenje 2. izlaz, spas 3. lijek” → pahl. *darmān* “lijek” (MacKenzie 1971: 24) → awest. *drua-* “zdrav”; altpers. *√dhar-* “pomoći, držati” (Horn 1974: 123).

Dert “jad, briga, muka, bol (Škaljić 1989: 213), ljubavni jad” < osm. tur. *derd / dert* (درد) “tuga, bol” → np. *dard* (درد) “1. bol, muka, nevolja 2. patnja, bolest” → pahl. *dard* [dlt] (MacKenzie 1971: 24; Farahvašī 2002: 135) *dartak* (Horn 1974: 122) → altpers. **darta* → altir. **dar-ta-* “pocijepano, sagoreno, bolno, mučeno; bol, tegoba” (Cholukhadze 2008: 553).

Div “veliko i strašno stvorenje, gorostas, metaf. krupan muškarac” < *dīv* (دیو) “1. div, 2. đavo, vrag, šejtan, sotona, zloduh, ogromno stvorenje velike snage” → pahl. *dēw* [dyw] “zloduh, nečastivi, sotona” (MacKenzie 1971: 26; Boyce – Zwanziger 1977: 39; Cholukhadze 2008: 282) → altpers. *daiva*; awest. *daēva* “zloduh, sotona, div” → altir. **daiūa-* “bog”; indoir. **daiūa-* “veliki bog nebesa”.³ Od iste riječi nastaje i riječ *divánija* kojom se u bosanskom jeziku označava mentalno zaostala osoba poremećenog ponašanja: *dīv* (دیو) “zloduh, vrag” + perz. suf. *-āne* (kao: ‘*āšeqāne*, *ābrūmandāne*, *darwīšāne*, *barādarāne*...) “vraško”.⁴ U iranskoj mitologiji je razum smatran božanskom odlikom, a izostanak razuma znakom vraškog prisustva u čovjeku.

³ Prije pojave Zoroastra (Zarastustre), ovim leksemom su označavana drevna arijevska božanstva kojim su se zajedno klanjali preci naroda Irana i Indije. U hinduskim religijskim učenjima *deva* znači “gospodar, bog”. Međutim, širenjem Zoroastrovog učenja nakon odvajanja drevnih Iranaca od Indijaca, zajednička drevna božanstva koja su Indijci i dalje poštovali kod Iranaca su poprimila status prezrenosti i promovirana su u predstavnike sotonskih sila. Tako se, na primjer, u učenjima Mazdisne, zlonamjernici označavaju ovom leksemom. U iranskoj epici, nastamba *divova* je Mazanderan, a nova istraživanja ukazuju na mogućnost da su stanovnici te, danas iranske provincije, predstavljeni leksemom *div* zbog svoje izrazito krupne tjelesne konstrukcije. (Vidi: *Dānešnāmeje Mazdisnā* 274–275.)

⁴ Napomena: Haverić – Šehović u svojoj studiji navode da riječ *divánija* dolazi od riječi *dīwāne* bez navođenja porijekla te riječi (2017: 189).

Duvar “zid” (Škaljić 1989: 230) < osm. tur. dīwar (دیوار) “zid” → np. dīwār (دیوار) “1. zid 2. bedem, ograda” → pahl. dewār “zid” (MacKenzie 1971: 26) → altpers. *dēghavāra “zid” (Horn 1974: 133).

Džigera “jetra” < osm. tur. ciğer (جگر) “jetra” → np. ġegar (جگر) “jetra, iznutrica, džigerica...” → pahl. ĵagar [ykl] “jetra” (MacKenzie 1971: 46) → awest. yākar- “jetra” → altir. yákr̥t “jetra” (Horn 1974: 95).

Karavan “konvoj, kolona” < osm. tur. kervan (کروان) “konvoj” → np. kāre(a)vān (کاروان) “konvoj, kolona, grupa putnika koji putuju na kamilama, konjima i magarcima” (Dehḥodā 1998: XII/17983–17984) → pahl. kārwan [k’lw’n]; pahl. kārwan [k’lw’n || k’rw’n] “kolona, vojni puk, vojska” (MacKenzie 1971: 49; Farahvaši 2002: 317); pārtī. kārwan [k’rw’n || q’rw’n] “konvoj, vojska” (Rezāyī Bāġbīdī 2005: 189). Karavan je složenica nastala od staroperzijske izvedenice kāra “vojska” iz korijena *kar- “ratovati” + vān “relacijski atribut” → vojno, nešto što pripada vojsci. Iz istog korijena je nastala i složenica laškar “vojska”, u kojoj drugi dio složenice čini izvedenica kar, te složenica kārzar (کارزار) “bojište, poprište bitke” (Horn 1974: 185).

Nišan “znak, nadgrobnni spomenik” < osm. tur. nişan (نشان) → np. neşān (نشان) “1. prezentska osnova od glagola neşāndan (نشاندن) 2. obilježje, oznaka 3. žig, znak, grb, amblem, memorandum, 4. znak, pokazatelj, simptom 5. orden, medalja 6. cilj, nišan, meta” → pahl. nişān [nyš’n] “znak, obilježje” (Farahvaši 2002: 412; Abo-l Qāsemī 2004: 300; Cholukhadze 2008: 324) nişān [nyš’n] (MacKenzie 1971: 60); part. nişān [nyš’n] “znak, obilježje, zastava” (Rezāyī Bāġbīdī 2005: 195) → altir. nišāuna- od korijena *šu- “gledati, vidjeti” (Cholukhadze 2008: 324).

Padišah “car, vladar” (Škaljić 1989: 507) < osm. tur. pādīşah (پادشاه) → np. pād(e)şāh (پادشاه) “1. padišah, kralj 2. zapovjednik, upravitelj” → pahl. pātaxšā [pād “ogroman” + xšā “vladar”] “ogromni, veliki vladar”, pādixšā(y) (MacKenzie 1971: 63)

→ awest. xšayamna- “bogat, vladar”; altpers. *patixšāyaθiya- “veliki vladar” (Horn 1974: 60–61).

Perda “zastor, zavjesa” < osm. tur. perde (پرده) “zastor” → np. parde (پرده) “1. zastor, zaklon, paravan 2. veo 3. zavjesa, stora...” → pahl. pardag [pltk] “zastor, zavjesa” (MacKenzie 1971: 64; Farahvašī 2002: 437) → altir. *partaka- od korijena *part- “čuvati, štititi” (Cholukhadze 2008: 364).

Pehlivan “artist na žici, akrobata na žici ili na užetu” (Škaljić 1989: 513) < osm. tur. pehlivan (پهلوان) “artist na žici” → np. pahlevān (پهلوان) “1. heroj, junak 2. atleta 3. hrabar, smion, odvažan” → pahl. pahlav || pahlum → altpers. Parthava- “heroj, junak” (Horn 1974: 76).

Pišman “onaj koji se kaje” < osm. tur. pişman (پشمان) “onaj koji se kaje zbog počinjenog djela” → np. pāšemān (پشمان) “pokajnik” → pahl. pašīmān || pašēmān “koji se kaje” (MacKenzie 1971: 66) → altpers. patiš + *māna- → altir. prati + √man- “uzvraćati, uzvratio” (Horn 1974: 69).

Šećer < osm. tur. şeker (şکر) “šećer” → np. še(a)kar (شکر) “šećer, slatko” → pahl. šakar [škl || šqr] “šećer, slatko” (MacKenzie 1971: 79; Farahvašī 2002: 528). Ovaj leksem je u sličnoj formi i sa statusom posuđenice prisutan u mnogim jezicima: sogbud.⁵ [škkry], tur. äškär, gre. šakkaron, lat. sacc-harum, sekxut.⁶ ššakara, engl. sugar, germ. zucker, fr. sucre, arm. šakar, rus. saxar... (Cholukhadze 2008: 665–666)

⁵ Sogdī būdāyi: Sogdijski jezik, zajedno s baktrijskim, hotanosakskim, partskim i srednjeperzijskim, pripada Istočnoj podgrupi srednjeiranskih jezika. Smatra se najznačajnijim jezikom Sogdije u Centralnoj Aziji (današnji Uzbekistan i Tadžikistan) u doba Ahemeneidskog carstva (559–323. pr. n. e.). Sogdijski jezik je u doba vladavine kineske dinastije T’ang (618–907) važio za međunarodni jezik Puta svile. Upravo u tom periodu je zabilježen razvoj posebnog dijalekta sogdijskog jezika korištenog u molitvenim tekstovima budističkih monaha koji danas poznajemo kao budistički sogdijski dijalekt.

⁶ Sekāyī hotanī (hotanosakski): Sakajski je jedan od istočnih iranskih jezika. Bio je zvaničnim jezikom budističkih vladarskih dinastija u Hotanu, Kašgaru i Tumšuku, u slivu Tarima, u sadašnjoj kineskoj provinciji Xinjiang koju u velikom broju nastanjuju muslimani Ujguri. Tim područjem su vladale dvije vladarske dinastije i svaka od njih je razvila svoj specifičan dijalekt. U doba Šulejskog kraljevstva (200. pr. n. e. – 790) razvijen je kačakosakski, a u doba Hotanskog kraljevstva (56–1006) hotanosakski. Analizirajući i prevodeći više od dvije hiljade tekstova pronađenih na područjima Hotana i Tumšuka, Harold Walter Bailey je dokazao da hotanosakski jezik pripada istočnoj podgrupi porodice iranskih jezika.

Vašar/bazar “privremena ili stalna tržnica, mjesto kupoprodaje roba i usluga” < osm. tur. bâzâr (بازار) “tržnica” → np. bāzār (بازار) “pijaca, tržnica” → pahl. wāzār “tržnica” (MacKenzie 1971: 89); part. wāžārgān [w’c’rg’n] “trgovac”; soğ. wāçar(a)n [w’crn] || wāčan [w’cn] “tržnica, mjesto trgovine” → altpahl. wāčār “tržnica, mjesto trgovinske razmjene” (Horn 1974: 38; Cholukhadze 2008: 287) → altir. *vaha + čar(a)na- “kretati se na jednu i na drugu stranu i trgovati” (složenica: vah- < *vahā- “trgovati” + *čar(a)na- “mjesto kretanja, mjesto koje se posjećuje”).

Zijan “šteta” < osm. tur. ziyan (زیان) “šteta” → np. ziyān (زیان) “šteta, gubitak” → pahl. zyān [zyd’n || zyy’n] (Farahvašī 2002: 670); part. zyān [zy’n || zyy’n || zy’n] “šteta, gubitak, ozljeda, kvar” (Rezāyī Bāgbīdī 2005: 211; Boyce – Zwanziger 1977: 105; MacKenzie 1971: 100) → awest. zyāna- “nedaća, šteta” od korijena zai- || zi- || zyā- “pokvariti, naštetiti” (Pūrdāvūd 2002: 94); altpers. *diyā- < di- “oteti, silom uzeti” (Cholukhadze 2008: 579).

Zindan “tamnica (Škaljić 1989: 654), zatvor” < osm. tur. (زندان) “zatvor” → np. zendān (زندان) “zatvor” → pahl. zē(ī) ndān [zynd’an’] “zatvor” (MacKenzie 1971: 99) → awest. *zaṇa.dāna-; pahl. z(i)ndān “zatvor” (Horn 1974: 149).

Lična imena perzijskog etimološkog potjecišta

Kako su antroponimi sastavnim dijelom općeupotrebne leksike, a potencijalno su među leksemima koji se najlakše prenose i primaju iz jezika u jezik, odnosno imaju predispoziciju da se koriste u svim jezicima svijeta, ovdje izdvajamo bosanske antroponime perzijskog porijekla.

Behram < np. Bahrām (بهرام) “pobjedodavalac” → pahl. Varahrān/m (Boyce – Zwanziger 1977: 63) → awest. Werethrağna || Werethrağna (Justi 1895: 60). U drugim jezicima: armen. Vrām || wahāgn; georg. Gurām (Farahvašī 2002:

156–157) “onaj koji slama prepreke, onaj koji daruje pobjedu” (Gnoli 1989: 510–513).⁷

Behader < np. Bahādor (بهادر) → pahl. Wahathara “hrabri, odvažni, ponosni”.

Behmen < np. Bahman (بهمن) je složenica nastala spajanjem dviju leksema: pahl. vēh “dobro” + mēnišn “misao, narav; izvedenica od infinitiva man” → Vēhuman ili Wohumananh (Justi 1895: 61) “dobromisleni, dobro naravni” → awest. vahu “dobro” + maneh “misao, prepoznavanje i podsjećanje”, vahu-maneh “dobromisleni, dobrospoznajni”; sanskrt vasu “dobar” + manas “misao” → dobromisleni; np. beh “dobro, bolje” + man “reducirani oblik lekseme ‘maneš’ u značenju misao, narav, temperament” → dobromisleni, dobro namjerni, dobro naravni (Farahvašī 2002: 182–183).⁸

Behnam < np. Behnām (بهنام) → pahl. Wehnām “čuveći, lijepa imena” (Justi 1895: 518).

Behzad < np. Behzād (بهزاد) → pahl. Wehzat “dobra roda, lije-porođeni”.

Esfendijar < np. Espanīyār / Esfandīyār (اسفندیار) → pahl. Spandiyād || Spandiyāt (Farahvašī 2002: 63), Spenddāt || Spendiāt → awest. Spentodāta; ar. Isfandīyār (اسفندیار) (Justi 1895: 308) → unuk Lohrāsbov, sin Goštāsbov i otac Bahmanov.⁹

⁷ Behram je bio vrlo cijenjeno božanstvo među drevnim Irančima. Pratilac je velikog božanstva Mitre, a u zoroastrijskom kalendaru je dvadeseti dan svakoga mjeseca nosio njegovo ime. Biranim riječima je pohvaljen u 14. Yašti koja je nominirana po njemu te je predstavljen kao onaj koji je u konstantnoj borbi sa silama zla. U tekstovima kasnog srednjepersijskog jezika se spominje kao sedmi amšaspand, što pokazuje da je u tom periodu unaprijeđen sa položaja anđela na položaj arkandela.

⁸ Bahman je ime jednog od šestorice odabranih anđela u zoroastrijskoj angeologiji amšaspandān čiji položaj je ekvivalentan položaju melek al muqarrebina u islamskoj te arkandela u kršćanskoj angeologiji. Također, bahman je ime jedanaestog mjeseca u iranskom solarnom hidžretskom kalendaru.

⁹ Sadržaj Ferdousijeve Šāhnāme nam kazuje da je Esfandīyār dao veliki doprinos širenju zoroastrijske religije te da ga je veliki epski junak Rostam, po uputi mitske ptice Sīmorǧ, dvokrakom strijelom od metiljike pogodio u oba oka i tako ga uspio ubiti. Ranjive su mu bile samo oči zato što ih je zatvorio dok ga je majka kupala u svetoj rijeci koja mu je podarila neranjivost na smočenim dijelovima tijela. (Vidi: Dānešnāmeye Mazdisnā, 107)

Ferhad / Ferhat < np. Ferhād || Farhād (فرهاد) → pahl. Frahāt → altpers. Frahāta “mudar” (Justi 1895: 99-101).¹⁰

Firdevs < np. ferdous (فردوس) → altpers. parādaida; med. parādaeza; arap. sing firdaws / pl. ferādīs “veliki vrtovi i parkovi unutar dvorskih kompleksa u doba ahemeneidske vlasti” (Justi 1895: 100–101). Od ove lekseme su nastale lekseme pardis u perzijskom, firdaws u arapskom i paradise u engleskom, a označavaju rajске vrtove.

Firuz < np. Pīrūz || Fīrūz (بیروز و فیروز) → pahl. Peroč || Pērōz [pylwc || pyrww] (Farahvašī 2002: 460); arap. Fairūz; armen. Peroz “pobjednik” (Justi 1895: 247).¹¹

Huma < homā (هما); pehl. Humāk “mitska ptica sreće, srećonoša”. Huma je bila kći Goštāsbova i sestra Esfandīyāreva, sestra i supruga Bahmana Ardašīra i majka Daria Prvog (Justi 1895: 131–132). Relativno često ime među Ahemeneidima.

Hurem < np. ḥorram (خرم) → pahl. ḥurram (Mo’īn 1413; Justi 1895: 178); awest. hurama- “radostan, razdragan, veseo, raspoložen” (Horn 1974: 106). Ekvivalent za ovo ime u slavenskoj onomastici bi moglo biti muško ime Veseljko.

Huršid < np. ḥoršīd (خورشید) → altpers. Ḥwaršēd (Justi 1895: 180); awest. hvare + xšaetem “sunce” (Horn 1974: 112). Ḥwaršēd je bio Ğamšīdov brat.

¹⁰ Farhād se ubraja među najpoznatije iranske junake spomenute u Šāhnāmi. Sudjelovao je u većini bitaka opjevanih ovim epom. Prvi put je spomenut u doba Keykāvūsa, a posljednji u velikoj bici između Keyḥosra i Afrāsīyāba. Jedan od glavnih likova ljubavne priče u stihu glasovitog perzijskog pjesnika Nezāmija Genġevtija Ḥosro va Šīrīn, također se zove Farhād. Iako je u ovoj priči bio silno zaljubljen u Šīrīn koja je bila udata za kralja Ḥosroa, Farhād je odabrao ljubavnu patnju, ali ni u jednom času nije pomislio posegnuti za bilo kojim nemoralnim aktom pa se zbog takvog odnosa Farhāda i Šīrīn koja je prema njemu osjećala snažnu emociju, Nezāmijevo djelo – prvo u kojem je opjevana triangularna ljubav, odnosno ljubavni trougao u perzijskoj književnosti – smatra moralnim odgovorom na ljubavnu priču Vīs va Rāmīn As’ad al Dīna Gorgāntja u kojoj je opjevana nemoralna ljubavna veza između udate žene i neoženjenog mladića.

¹¹ Pod ovim imenom je u Šāhnāmi spomenut iranski junak koji se borio u velikoj bici između Keyḥosrowa i Afrāsīyāba. Pod istim imenom se spominju trojica sasanidskih vladara.

Husrev / Husref < np. 𐬰𐬀𐬎𐬎𐬀 (𐬎𐬀𐬎𐬀) → awest. Husrawanh || Haosrawanha; pahl. 𐬰𐬀𐬎𐬎𐬀 || 𐬰𐬀𐬎𐬎𐬀; armen. 𐬰𐬀𐬎𐬎𐬀 (Justi 1895: 173); sanskrt Sausravasa (Farahvaši 2002: 293); arap. qisrā || kesrā → čuveni, dobro poznati, slavni, car. Najpoznatiji car koji je nosio ovaj atribut bio je veliki sasanidski vladar 𐬰𐬀𐬎𐬎𐬀 Parvīz (590–628).

Ibrišim < np. ābrīšam (ابريشم) || ebrešam (ابريشم) || barašam (بريشم) “svila, svilena tkanina” → pahl. aparēšum “svilena nit” (Mo’in 1413: I/124) → skr. *uparakšāuma- “svilena tkanina” (Horn 1974: 17). S obzirom na etimologiju ove lekseme, lično ime Ibrišim bi moglo imati značenje “mehak, blag i fin”. Moguće je, naravno, da lično ime Ibrišim dolazi od imena Ibrahim.

Rustem / Rustam / Hrustem < np. Rostam (رستم) “ime poznatog iranskog epskog junaka sina Zalovoga sina Samovog sina Narimanovog” (Farahvaši 2002: 347) → pahl. rustam || rōstam (Justi 1895: 262–266); altpers. *rōdstahm || *rōtastahm (Nöldeke 1920: 104). Staroiranski oblik ovog imena vjerovatno je *raodastahma || *raodastaxma u značenju “stasit, krupna tijela, snažna tijela”, a što je složenica nastala spajanjem izvedenica raoda- “tijelo, stas” i, također, awesta lekseme taxma “snažan, jak, hrabar, odvažan” (Bartholomae 1904: 626–627) iz awesta korijena *raod – “bujati, razvijati se, rasti” (Bartholomae 1904: 1492–1495). Jedan od atributa kojim se Rostam spominje u Šahnāmi je i tahmtan → tahm (taḥma: snažan, jak, hrabar, odvažan) + tan (taena: tijelo) → Snažno tijelo ili u bosanskom ekvivalentu gorostas.¹²

¹² Rostam je glavni junak nacionalnog iranskog epa, simbolizira odvažnost, predanost, iskrenost, pravednost i, nadasve, istinsku ljubav prema domovini i svome narodu. U molitveniku Afarīnegān-e bozorgān, u kojem se spominje i određeni broj iranskih velikana, zabilježena je molitva kojom molitelj moli da ga Bog učini snažnim poput Rostama i mudrim poput Ğāmāšba. Ova molitva je bila namijenjena za moljenje u prvim danima mjeseca farvardīna, odnosno u vrijeme kada se, prema zoroastrijanskom učenju, na svijet živih tijela spuštaju čiste duše frawahr.u kojoj je opjevana nemoralna ljubavna veza između udate žene i neoženjenog mladića.

Zerin < np. zar(r)īn (زرین) → zar (zlato) + īn (tvorbenik relacijskog pridjeva) “zlatan, od zlata, poput zlata” (Moker – Haverić 2010: 539) → awest. zairi-; pahl. zar, zarīn (Horn 1974: 145). Ekvivalent za ovo ime u bosanskohercegovačkoj onomastici je lično muško ime Zlatan, odnosno žensko ime Zlata.

Perzijski fitonimi u bosanskom

Ovdje prikazani fitonimi, pokazat će se, bosanskom jeziku u širem kulturnom kontekstu na nivou svakodnevne upotrebe pojačavaju leksičku iznijansiranost kao opće obilježje bosanskog jezičkog sistema, a na semantičkom i stilskom planu obogaćuju naš jezički izraz.

Behar “proljetni cvijet na voćkama” < osm. tur. behār (بهار) “proljeće, proljetni cvat, sonbahar = jesen” → np. bahār (بهار) “1. proljeće 2. behar, cvat” → pahl. wahār “proljeće” (MacKenzie 1971: 86) → altpers. θura]vāhara; awest. vanhri “u proljeće” → altir. vasantá- “proljeće” (Horn 1974: 56).

Jasmin “bijeli cvijet drvenastoga stabla” < np. yāseman (ياسمن) “lat. yasminus officinale fam. Oleaceae, vlastito žensko ime”. Zanimljivo je da je Jasmin na prostoru Balkanskog poluotoka vlastito muško ime, dočim se žensko gradi dodavanjem fonema *a* na → Jasmin + a → Jasmina.

Jorgovan “bijeli i ljubičasti cvijet drvenastog stabla” < osm. tur. ārgavān (ارغوان) → np. ārgavān / ārguvān (ارغوان) “jorgovan je crveni cvijet lijepe stabljike i ima ga mnogo u Horasanu” (Asadī Tūsī 1986: 198) → pahl. argawān || aryawān [‘lgwk’n’] (MacKenzie 1971: 11; Farahvašī 2002: 49); soğ. aryawān [‘ryw’n]. Postojanje izvedenica iz ovog korijena je zabilježeno u mnogim starosemitskim jezicima: bab.¹³

¹³ Babilonski dijalekt istočnosemitskog akadskog jezika koji se govorio u drevnoj Mezopotamiji. Pisan je klinastim pismom preuzetim od sumerskog kao i akadski, iako sa sumerskim jezikom nije bio u značajnoj jezičkoj vezi.

argauānu || argamannu, aram.¹⁴ argwān || arguna, sor.¹⁵ argunā || arguna, ak.¹⁶ argamannu (Azertāš 1995: 128), a u hebrejskom tekstu Starog zavjeta je spomenuta u sljedećim oblicima: argāmān || arəgəwān || ārəgəwānā || argwān (Hedayat 1998: 5). Ova leksema je iz srednjeperzijskog ‘argāwān i ‘artakān ušla u arapski, a iz neoperzijskog arɣevan || arɣevan ušla u armenski (Cholukhadze 2008: 260).

Karpuza “lubenica” (Škaljić 1989: 398) < osm. tur. karpuz (قارپوز) “lubenica” → np. ħarboze (خربزه) “vrsta dinje” → pahl. ħarbōgīnā || ħarbuzzak “dinja”.

Menekša “ukrasna biljka iz porodice Violaceae, ima nekoliko vrsta a u Bosni se ovom leksemom naziva obična menekša, odnosno obična ljubičica *Viola odorata* (lat.)” < np. banafše (بنفشه) “ljubičica” → pahl. vanawšak || vanauša “ljubičica” (Horn 1974: 53).

Šafran “začin od prašnika kaćunka” < np. za’farān (زعفران) “lat. *Crocus sativus*” → leksem za’farān u novoperzijskom jeziku arabizirani je oblik srednjeperzijske trodijelne složenice zarparān → *zar + par + ān “cvijet boje zlata” (Cholukhadze 2008: 768).

¹⁴ Aramejski: Aramejski jezik pripada semitskoj podgrupi afrazijske jezičke porodice koja broji 374 jezika. Razvija se već u XII vijeku prije Nove ere i kontinuirano dobiva na značaju tako da su na tom jeziku pisani Talmud i djelomično Stari zavjet. Iako je bio osnovnim komunikacijskim sredstvom potomaka Israelovih u doba Drugog hrama (539. pr. n. e. – 70) i iako su ga vladari neobabilonskih vladarskih porodica, a potom i vladari iranske dinastije Ahemeneida promovirali u jezik administracije i trgovinske komunikacije na ogromnom prostoru kojim su upravljali, čime je de facto postao prvim međunarodnim jezikom u historiji, danas ima status ugroženog jezika. S obzirom na to da su aramejskim pisani i nebeski spisi i liturgijski tekstovi najprije jevrejskih, a potom i brojnih crkvenih zajednica, kao i tekstovi trgovačkih ugovora, razvile su se dvije varijacije ovog jezika: ahemeneidski carski aramejski i biblijski aramejski.

¹⁵ Soreani: Jedan od četiri osnovna dijalekta kurdskog jezika.

¹⁶ Akadski: Istočnosemitski jezik u drevnoj Mezopotamiji kojim su komunicirali Asirci (Sjeverna Mezopotamija) i Babilonci (Centralna i Južna Mezopotamija), razvijajući svoje dijalekte, te na koncu i jezike čiji su nativni govornici staroakadski mogli razumijevati samo uz pomoć rječnika, a što potvrđuje i brojnost rječnika pronađenih tokom arheoloških iskopavanja na prostoru negdašnje Mezopotamije. Pisan je klinastim pismom preuzetim od sumerskog jezika, iako sa samim sumerskim jezikom nije bio u značajnoj vezi. Ovaj jezik je plod bogate akadke civilizacije koja se razvila u doba Akadske imperije (2334–2154. pr. n. e.) i posebno tokom vladavine Sargona Akadskog. Akadski se, historijski i geografski, dijeli na: staroakadski (2500–1950. pr. n. e.), starobabilonski / staroasirski (1950–1530. pr. n. e.), srednebabilonki / srednjeasirski (1530–1000. pr. n. e.), neobabilonski / neoasirski (1000–600. pr. n. e.) i kasnobabilonski (600–100. pr. n. e.).

Zaključak

Izbor leksičke građe za etimološku analizu i prikazani etimološki obrasci koji nam pokazuju modele po kojima se strane lekseme počinju upotrebljavati kao dio domaćeg leksičkog fonda, vjerno pokazuju da su persizmi sastavnim dijelom općeupotrebne leksike u bosanskom jeziku, što znači da je upravo perzijski jezik izvršio snažan utjecaj na južnoslavenske jezike, a kroz segment prihvaćenog kulturološkog uticaja na bosanski jezik posebno.

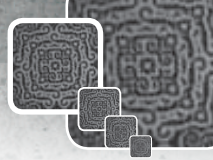
Ovdje data etimološka analiza vjerno pokazuje značenjske nijanse pojedinačnih leksičkih jedinica kao posebnog onomastičkog jezičkog sloja, i pokazuje nam semantički motivirane puteve prilagođavanja leksike od jezika davaoca do jezika primaoca.

Posebno iz antroponima, a u značajnijoj mjeri i kod drugih leksema, ovdje iščitavamo znakovite popratne informacije vezane uz pojedinačne lekseme, što nas direktnim uvidom veže za jezički izvor iz kojeg crpimo prihvaćanje riječi stranog porijekla, bilo da se radi o specifikiranju dijalekatskih slojeva semitske grupe jezika, ili se u širem sloju informativno kontekstualno preciziraju popratni podaci o datom leksemu i njegovim funkcionalnim obrascima u izvornom jeziku.

Bibliografija

Izvori i literatura

- Abo-l Qāsemī, Mohsen (2004): *Rāhnemāye zebān haye bāstānīye Irān*, Vol. II, Samt, Tehrān.
- Akopdžanjan, Žana (2010): *Reči persijskog porekla u u govoru naroda bivše Jugoslavije*, Društvo srpsko-iranskog prijateljstva, Beograd.
- Asadī Tūsī, Abū Manšūr Aḥmed ibn ‘Alī (1365/1986): *Loḡat-e Furs*, be tašḥīḥ va tašḥīyeye Faṭḥullah Moḡtabayī va ‘Alī Ašraf Šādeqī, Ḥavarezmī, Tehrān.

- Azertāš, Azernūš (1374/1995): *Rāhhāye nofūz-e fārsī dar farhang va zebān-e 'arab-e ġāhelī*, Enteshārāt-e Tūs, Tehrān.
- Bāqerī, Mehrī (1393): *Tārīh-e zebān-e fārsī*, Enteshārāt-e Dānešgāh-e Payām-e nūr, Tehrān.
- Bartholomae, Christian (1904): *Altiranisches Wörterbuch*, K. J. Trübner, Strassburg.
- Boyce, Mary (1975): *History of Zoroastrianism, The early period*, Vol. I, Brill, Leiden.
- Boyce, Mary, Zwanziger, Ronald (1977): *A word-list of Manichaean Middle Persian and Parthian*, E. J. Brill – Édition Bibliothèque Pahlavi, Leiden – Téhéran.
- Caplice, Richard (1980): *Introduction to Akkadian*, Biblical Institute Press, Rome.
- Cholukhadze, Alexander (2008): *Etymology and Semantic of Iranian Loanwords in the Epic of "The Knight in the Panther's Skin" by Shota Rustaveli*, Tehran University.
- Dehḡodā, 'Alī Akbar (1377/1998): *Loġatnāmeje Dehḡodā*, Vol. XII, Tehrān.
- Emmerick, Ronald E. (2009): "Khotanese and Tumshuqese", u: Windfuhr, Gernot (ur.) *The Iranian Languages*, Routledge, 377–415.
- Farahvašī, Behrām (1381/2002): *Farhang-e zebān-e pahlavi*, Vol. IV, Enteshārāt-e Dānešgāh-e Tehrān, Tehrān.
- Gnoli, Gherardo, (1989): "Bahram in Old Middle Iranian Texts", *Encyclopaedia Iranica*, Vol. III, Routledge and Kegan Paul, New York, 510–513.
- Hanson, Valerie (2012): *The Silk Road: A New History*, Oxford University Press.
- Haverić, Đenita, Šehović, Amela (2017): *Riječi perzijskog porijekla u bosanskom jeziku*, Univerzitet u Sarajevu – Institut za jezik, Sarajevo.

- Hedayat, Šahrām (1377/1998): *Wāzeh hāye īrānī dar nevešteh hāye bāstānī*, Entešārāt-e Dānešgāh-e Tehrān, Tehrān.
- Horn, Paul (1974): *Grundriß der Neupersischen Etymologie*, Hildesheim – New York.
- Huehnergard, John, Woods, Christopher (2004): “Akkadian and Eblaite”, u: Woodard, Roger D. (ur.) *The Cambridge Encyclopedia of the World's Ancient Languages*, Cambridge, 218–280.
- Justi, Ferdinand (1895): *Iranisches Namenbuch*, Hildesheim, 1963. Reprografischer Nachdruck der Ausgabe Marburg.
- Kanar, Mehmet (2011): *Türkçe – Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, İstanbul.
- MacKenzie, David Neil (1971): *A Concise Pahlavi Dictionary*, Oxford University Press, London.
- Moker, Mubina, Haverić, Đenita (2010): *Perzijsko-bosanski rječnik*, Naučnoistraživački institut “Ibn Sina”, Sarajevo.
- Nöldeke, Theodor (1920): *Das iranische Nationalepos*, De Gruyter, Leipzig.
- Pürdāvūd, Ebrāhīm (2002): *Yāddāšt hāye gāthā*, Entešārāt-e Asāṭīr, Tehrān.
- Rezāyī Bāġbidī, Hasan (1384/2005): *Rāhnemāyīye zebān-e pārtī (Pahlavīye āškānī)*: Entešārāt-e Qoqnūs, Tehrān.
- Škaljić, Abdulah (1989): *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku*, Svjetlost, Sarajevo.

ETHYMOLOGY OF SOME COMMONLY USED PERSISMS IN THE BOSNIAN LANGUAGE

Abstract: The author etymologizes Persian language lexemes, presenting commonly used persisms in Bosnian onomastics. In particular, the etymology of the examples of persism presented refers to the vocabulary present in the Bosnian language, which makes it universally applicable. The Bosnian language is extremely rich in words from other languages, especially Oriental languages (Arabic, Turkish and Persian), hence the author devotes his work to lexemes that include adaptations and borrowings from the Persian language. In the first place, it was sought to determine for which persisms incorporated into the Bosnian language it is possible to determine the most thorough etymological sequence, and then to enrich the vocabulary of the Bosnian language with the etymological sequence represented by the persisms recorded in the languages of the Persian language family of Iranian languages.

Key words: etymology, Bosnian language, Persian language, onomastics

Izjava autora o nepostojanju sukoba interesa i poštivanju općih etičkih kodeksa:

Autor potvrđuje da ne postoji nikakav stvarni ili mogući sukob interesa vezan za ovaj tekst te da je tekst napisan u skladu s etičkim kodeksima prema preporukama COPE (Comitee of Publishing Ethics).